

Polska i Ukraina w procesie przemian społeczno-politycznych

Redakcja naukowa
Piotr Długosz
Radosław Marzęcki
Mateusz Kamionka

Warszawa 2021

Oksana Zabolotna

Umański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Pawła Tyczyny

Liudmyła Zagoruiko

Narodowy Uniwersytet Lotniczy

Tetiana Kapeluszna

Umański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Pawła Tyczyny

Reforma szkolnictwa średniego na Ukrainie w warunkach radykalnych zmian społecznych

Systemy edukacyjne na całym świecie są w stanie ciągłych zmian i reform. Impulsem do reformy edukacji może być wiele przyczyn, od prób zdobycia elektoratu przez polityków po nieprzewidziane zmiany w porządku światowym. Reformy mogą być również wdrażane pod wpływem chęci poprawy pozycji kraju w międzynarodowych badaniach jakości kształcenia, takich jak PISA (Programme of International Student Assessment), czy też, gdy sytuacja edukacyjna nie nadąża za potrzebami życiowymi i rynkowymi i nie odpowiada uczniom, studentom lub ich przyszłym pracodawcom. Badacz reform edukacyjnych S. Ball¹ zwraca uwagę na to, że polityka edukacyjna przekształca się w konkurencję ideologii, interesów osobistych i pozycji politycznej lub organizacyjnej. W związku z tym zrozumienie reform edukacyjnych wymaga świadomości, że mają na nie wpływ różne instytucje społeczne i agencje. Ponadto na krajową politykę edukacyjną na całym świecie wpływają organizacje międzynarodowe, takie jak Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), Bank Światowy itp.

¹ S.J. Ball, *The education debate*, The Policy Press, Bristol 2008.

Sytuacja szkolnictwa ukraińskiego przed wprowadzeniem reformy przedstawiona przez organizacje międzynarodowe

Aby uniknąć subiektywizmu i dobrze zrozumieć, jak wyglądała ukraińska edukacja na początku procesu reform, chciałobyśmy podejść do tego zagadnienia z różnych perspektyw. Wymaga to rozpatrzenia kilku punktów widzenia, a mianowicie: zewnętrznych, czyli spoza Ukrainy; wewnętrznego punktu widzenia przedstawionego przez nauczycieli i administrację szkolną oraz punktu widzenia decydentów polityki edukacyjnej. Zatem w naszej pracy poruszymy te kilka zagadnień, porównamy je i wyciągniemy wnioski dotyczące możliwego scenariusza rozwoju reform edukacyjnych na Ukrainie. Ponadto weźmiemy pod uwagę szczególną sytuację wywołaną przez COVID-19 na całym świecie, zmieniającą wizję perspektyw rozwoju edukacji.

Kiedy mówimy o aspekcie zewnętrznym, mamy na myśli instytucje międzynarodowe, zapewniające niezależną ekspertyzę, która często opiera się na analizach i obserwacjach, danych krótkoterminowych i jest zazwyczaj rzetelna i bezstronna. W wyniku zastosowania różnych metod badawczych organizacje te zidentyfikowały szereg problemów w edukacji ukraińskiej przed wdrożeniem reformy. Przede wszystkim są one związane z następującymi cechami²:

- Brak niezbędnych elementów środowiska fizycznego i pomocy dydaktycznych: „ukraińskim szkołom brakuje odpowiedniego zaplecza dydaktycznego, nowoczesnego sprzętu i dobrej jakości podręczników. Wiejskie szkoły czasami nie mają toalety w pomieszczeniach, nie mówiąc już o przestarzałych salach lekcyjnych”;
- Przestarzałe metody nauczania, nieodpowiednie zachowanie nauczycieli, archaiczne podejście do nauczania i uczenia się: „Problemy... są znacznie głębsze, a mianowicie: przestarzałe metody nauczania i niska moralność wśród nauczycieli. Podejścia do nauczania i uczenia się są archaiczne”;
- Przeładowanie lekcji teorią, nieciekawe podręczniki: „uczniowie są obciążeni teorią i nie zwracają uwagi na jej praktyczne zastosowanie, a podręczniki przedstawiające suche fakty nie sprzyjają motywacji i rozwojowi kreatywności uczniów”;
- Płatności nieformalne: „płatności niezgodne z przepisami są powszechnie akceptowane w szkole (zbieranie pieniędzy przez rodziców na potrzeby szkoły, prezenty, korepetycje itp.)”;
- Niski status społeczny i płace nauczycieli: „Niski status zawodowy nauczycieli i jeszcze niższe zarobki demoralizują ciężko pracujących mężczyzn i kobiety.

² S. Kahkonen, *Why Ukraine's Education System is Not Sustainable 2018*, <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2018/09/12/why-ukraines-education-system-is-not-sustainable> (dostęp: 10.10.2020).

Brak możliwości rozwoju osobistego i zawodowego ogranicza kreatywność, dynamizm, a co za tym idzie motywację”.

W rezultacie „nie wszyscy obywatele Ukrainy mają równy dostęp do edukacji na wysokim poziomie gwarantowanym przez konstytucję. W rzeczywistości wiele szkół w kraju pogłębia nierozzerwalny cykl ubóstwa”³.

Według OECD „pomimo wysokiego poziomu piśmienności oraz sporego odsetka osób pobierających naukę na poziomie podstawowym i średnim, istnieje wiele dowodów na istniejące luki między wiedzą a umiejętnościami praktycznymi w szkolnictwie średnim na Ukrainie”⁴, „system edukacji koncentruje się głównie na teorii”⁵, „programy nauczania nadal bardzo przypominają radzieckie”.

Jak więc widzimy, według organizacji międzynarodowych było wiele problemów związanych zarówno z niedoskonałym środowiskiem fizycznym, jak i z metodami nauczania, częstym stosowaniem przestarzałych technik, niesprzyjających rozwojowi kreatywności, dynamizmu, elastyczności i motywacji. Według nich edukacja ukraińska właśnie w takiej sytuacji rozpoczęła reformę, która przewidywała szereg radykalnych zmian mających na celu zmianę środowiska fizycznego i zastosowanie zupełnie nowego podejścia do nauczania i uczenia się.

Sytuacja szkolnictwa ukraińskiego przed wdrożeniem reformy przedstawiona przez nauczycieli i dyrektorów szkół

Przed reformą Nowej Szkoły Ukraińskiej Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy, jako główny twórca polityki edukacyjnej, uznało, że reforma powinna być uzasadniona naukowo i zleciło Ukraińskiemu Stowarzyszeniu Badaczy Edukacyjnych przeprowadzenie badania podobnego do TALIS (Teaching and Learning International Survey – Międzynarodowe badania nauczania i uczenia się). Dwie pierwsze fale Międzynarodowego badania nauczania i uczenia się (TALIS) zostały przeprowadzone przez OECD w 2008 i 2013 roku. Ukraina nie brała w nich udziału, co pozbawiło ją cennych danych, które mogłyby przyczynić się do zrozumienia obecnej sytuacji poprzez porównanie danych uzyskanych z UE i innych krajów. Ukraińskie Stowarzyszenie Badaczy Edukacji (USBE) otrzymało zgodę OECD na

³ *Ibidem*.

⁴ *Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skills Policies*, OECD Publishing 2012, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264177338-en>

⁵ *Enhancing Skills through Public Private Partnerships in Education in Ukraine: The Case of Agribusiness*, OECD, Paris 2012.

wykorzystanie kwestionariuszy TALIS z 2013 r. dla dyrektorów i nauczycieli do przeprowadzenia podobnego badania na Ukrainie w 2017 r.

Uzyskane dane mogą posłużyć do odpowiedzi na takie **pytania badawcze** jak:

- Jaki był ukraiński nauczyciel przed reformą Nowej Szkoły Ukraińskiej?
- Jaka była szkoła ukraińska przed reformą?
- Co należy wziąć pod uwagę, aby pomyślnie wdrożyć reformę „Nowa szkoła ukraińska”?

USBЕ przeprowadziło badanie w lutym–sierpniu 2017 r. we wszystkich regionach Ukrainy z wyjątkiem Krymu i terytoriów znajdujących się w strefie konfliktu. Przeprowadzono wywiady z 3600 nauczycielami i 201 dyrektorami z 201 szkół. W 2018 roku ukazały się raporty z ogólnoukraińskiego monitorującego badania nauczania i uczenia się wśród nauczycieli i dyrektorów szkół⁶, mogące być cennym źródłem informacji o sytuacji w edukacji ukraińskiej, która rozwinęła się na początku realizacji reformy „Nowa szkoła ukraińska”.

Profil ukraińskiego nauczyciela przed wdrożeniem reformy

Badanie dostarczyło danych, które posłużyły do opracowania profilu ukraińskich nauczycieli. Tak więc typowy nauczyciel w szkole średniej na Ukrainie to około 45-letnia kobieta z tytułem licencjata lub magistra, mająca obowiązkowe wykształcenie pedagogiczne, która czuje się dobrze przygotowana do wszystkich aspektów nauczania (patrz tabele 1 i 2).

W porównaniu z wynikami TALIS 2013 przeciętny ukraiński nauczyciel różni się od typowych nauczycieli z krajów, które wzięły udział w badaniu w 2013 roku tym, że jest nieco starszy i bardziej doświadczony (44,7% vs 42,9%). Najwięcej nauczycieli ukraińskich (29%) należy do grupy wiekowej 40–49 lat, natomiast w krajach uczestniczących w tym badaniu największy odsetek nauczycieli przypada na grupę wiekową 30–39 lat. Ponadto odsetek ukraińskich nauczycieli w wieku 60 lat i więcej (12%) jest dwukrotnie większy od średniego odsetka TALIS 2013. Generalnie udział nauczycieli w wieku emerytalnym zależy od typu miejscowości – od 9,9% na wsi do 14,7% w miastach powyżej 100 000 mieszkańców).

⁶ С. Щудло, О. Заболотна, Т. Лісова, *Українські вчителі та навчальне середовище*. Результати Всеукраїнського моніторингового опитування викладання та навчання серед директорів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (за методологією TALIS), Дрогобич 2018: УАДО; ТЗОВ “Трек-ЛТД”.

Tabela 1. Regionalny podział ukraińskich nauczycieli według wieku i płci

	Kobiety	Odsetek nauczycieli według wieku												Średnia							
		do 25			25-29			30-39			40-49			50-59			60-69			Average	S.E.
		%	S.E.	%	S.E.	%	S.E.	%	S.E.	%	S.E.	%	S.E.	%	S.E.	%	S.E.				
Wschód	85,6 (1,5)	3,7 (0,8)	8,0 (1,0)	19,9 (1,6)	25,7 (1,3)	27,8 (2,4)	15,0 (1,2)	46,1 (0,7)													
Zachód	85,1 (1,0)	3,9 (0,7)	10,9 (1,1)	24,1 (1,0)	28,8 (1,6)	23,2 (1,4)	9,1 (1,0)	43,4 (0,5)													
Kijów	87,7 (3,3)	5,2 (0,4)	8,5 (2,5)	19,0 (3,6)	20,4 (4,7)	26,9 (5,7)	20,0 (5,6)	47,0 (1,7)													
Północ	87,4 (2,0)	1,2 (0,6)	6,6 (1,6)	21,6 (2,4)	32,4 (2,5)	26,3 (3,8)	11,9 (2,2)	46,4 (0,7)													
Centrum	76,7 (3,5)	3,6 (1,4)	6,1 (1,4)	23,4 (2,8)	35,0 (2,7)	21,2 (2,7)	10,6 (1,8)	44,7 (0,8)													
Południe	81,7 (3,1)	2,5 (1,7)	13,3 (2,6)	23,3 (3,6)	28,3 (3,6)	22,2 (2,3)	10,3 (1,6)	43,6 (0,9)													
Średnia na Ukrainie*	84,0 (0,8)	3,4 (0,4)	9,3 (0,6)	22,5 (0,8)	29,0 (0,9)	24,4 (1,0)	11,6 (0,7)	44,7 (0,3)													
Miejscowości do 15000 mieszkańców	81,9 (1,2)	3,5 (0,6)	10,6 (1,0)	23,5 (1,2)	29,4 (1,4)	23,1 (1,4)	9,9 (0,9)	43,9 (0,4)													
Miejscowości mające od 15001 do 100000 mieszkańców	84,9 (1,3)	2,2 (0,6)	7,1 (1,1)	23,6 (2,1)	28,5 (2,0)	25,6 (2,1)	13,0 (1,6)	45,4 (0,7)													
Miejscowości powyżej 100000 mieszkańców	88,8 (1,1)	4,0 (0,7)	7,8 (1,0)	18,6 (1,2)	28,4 (1,6)	26,4 (2,2)	14,7 (1,6)	46,2 (0,6)													
Średnia TALIS 2013 **	68,1 (0,20)	1,9 (0,1)	10,0 (0,1)	29,2 (0,2)	28,8 (0,2)	23,8 (0,2)	6,3 (0,1)	42,9 (0,0)													

* UERA, Database of All-Ukrainian Monitoring Survey of Teaching and Learning (by TALIS methodology) 2017, <https://drive.google.com/open?id=1A4ktH72JkL6A1JRPgQED1EDKtgrTxv>

** OECD, TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning. OECD, Paris 2014

Źródło:

Istnieje szereg badań, które udowodniły, że wiek nauczyciela jest decydującym czynnikiem jego rozwoju zawodowego⁷. Ich wyniki pokazują, że aktywność zawodowa nauczycieli spada wraz z wiekiem. Świadczy o tym zatem fakt, że przygotowanie programów rozwoju zawodowego nauczycieli powinno uwzględniać czynnik wieku, a także uwzględniać potrzebę skutecznej motywacji dla różnych grup wiekowych.

Wyniki badania wskazują na wysoki poziom formalnego wykształcenia ukraińskich nauczycieli, który jest zgodny z ustawodawstwem państwowym w tej kwestii. Według respondentów 96,3% ukraińskich nauczycieli posiada tytuł licencjata, specjalisty lub magistra, co przekracza średnią TALIS 2013 o 5,4%. Jednocześnie odsetek ukraińskich nauczycieli posiadających stopnie naukowe jest znacznie niższy (odpowiednio 0,2% i 1,4%) (patrz tabela 2).

Tabela 2. Podział nauczycieli według najwyższego poziomu edukacji formalnej, regionu i rodzaju szkoły

Regiony Ukrainy i rodzaje szkół	Najwyższy poziom edukacji formalnej							
	Poniżej młodszego specjalisty		Młodszy specjalista		licencjat, specjalista lub magister		Profesor zwyczajny lub nadzwyczajny	
	%	SE	%	SE	%	SE	%	SE
Wschód	0,2	(0,1)	2,6	(0,5)	96,9	(0,5)	0,3	(0,2)
Zachód	0,1	(0,1)	3,0	(0,6)	96,7	(0,6)	0,2	(0,2)
Kijów	0,0	(0,0)	1,0	(0,7)	97,6	(1,6)	1,3	(1,0)
Północ	0,1	(0,1)	1,8	(0,6)	98,1	(0,6)	0,0	(0,0)
Centrum	0,9	(0,9)	5,7	(1,2)	93,3	(0,8)	0,0	(0,0)
Południe	0,3	(0,3)	6,0	(0,8)	93,7	(0,8)	0,0	(0,0)
Średnia na Ukrainie*	0,2	(0,2)	3,4	(0,3)	96,1	(0,3)	0,2	(0,1)
Szkoła średnia	0,5	(0,5)	5,1	(1,2)	94,1	(1,0)	0,3	(0,3)
Liceum	0,2	(0,1)	2,9	(0,3)	96,7	(0,3)	0,2	(0,1)
Średnia TALIS 2013**	2,0	(0,1)	7,1	(0,1)	89,5	(0,1)	1,4	(0,0)

* UERA, Database of All-Ukrainian Monitoring..., *op. cit.*

** OECD, TALIS 2013 Results: An International Perspective..., *op. cit.*

Źródło:

⁷ S. de Vries, W. van de Grift, E. Jansen, *Teachers' beliefs and continuing professional development*, „Journal of Educational Administration” 2013, nr 51, s. 213–231; M. Badri, A. Alnuaimi, J. Mohaidat, G. Yang, A. Al Rashedi, *Perception of Teachers' Professional Development Needs, Impacts, and Barriers: The Abu Dhabi Case*, „SAGE Open” 2016, 6(3), <https://doi.org/10.1177/2158244016662901>

Tabela 3 zawiera informacje o tym, jak ukraińscy nauczyciele czują się przygotowani do nauczania. Informacje przekazane przez nauczycieli świadczą o znacznym odsetku (92,3%) tych, którzy opanowali treść przedmiotu, metodologię (91,9%) i praktykę (90,9%) jego nauczania w trakcie formalnej edukacji pedagogicznej (patrz tabela 3).

Tabela 3. Gotowość do działalności pedagogicznej po zakończeniu edukacji formalnej (wg regionów i rodzajów szkół)

Regiony i rodzaje szkół	Gotowość do działalności pedagogicznej											
	Treść przedmiotu				Metodologia nauczania				Praktyka			
	Nieprzygotowany lub źle przygotowany		Dobrze lub bardzo dobrze przygotowany		Nieprzygotowany lub źle przygotowany		Dobrze lub bardzo dobrze przygotowany		Nieprzygotowany lub źle przygotowany		Dobrze lub bardzo dobrze przygotowany	
	%	SE	%	SE	%	SE	%	SE	%	SE	%	SE
Wschód	7,4	(1,2)	92,6	(1,2)	8,3	(1,2)	91,7	(1,2)	8,9	(1,2)	91,1	(1,2)
Zachód	7,7	(1,2)	92,3	(1,2)	7,1	(1,2)	92,9	(1,2)	8,4	(1,2)	91,6	(1,2)
Kijów	14,4	(3,2)	85,6	(3,2)	13,9	(3,2)	86,1	(3,2)	17,5	(3,2)	82,5	(3,2)
Północ	6,8	(1,2)	93,2	(1,2)	6,6	(1,2)	93,4	(1,2)	7,9	(1,2)	92,1	(1,2)
Centrum	9,1	(2,2)	90,9	(2,2)	8,9	(2,2)	91,1	(2,2)	9,4	(2,2)	90,6	(2,2)
Południe	4,9	(2,2)	95,1	(2,2)	9,6	(2,2)	90,4	(2,2)	9,4	(2,2)	90,6	(2,2)
Średnia na Ukrainie*	7,7	(1,2)	92,3	(1,2)	8,1	(1,2)	91,9	(1,2)	9,1	(1,2)	90,9	(1,2)
Szkoła średnia	7,1	(2,2)	92,9	(2,2)	4,3	(2,2)	95,7	(2,2)	6,4	(2,2)	93,6	(2,2)
Liceum	7,9	(1,2)	92,1	(1,2)	9,3	(1,2)	90,7	(1,2)	10,0	(1,2)	90,0	(1,2)
Średnia TALIS 2013**	6,8	(0,2)	93,2	(0,2)	11,1	(0,2)	88,9	(0,2)	11,4	(0,2)	88,6	(0,2)

* UERA, Database of All-Ukrainian Monitoring..., *op. cit.*

** OECD, TALIS 2013 Results: An International Perspective..., *op. cit.*

Źródło:

Zatem, jak pokazują dane, reformując edukację, należy zwrócić uwagę na działania mające na celu zmniejszenie dysproporcji płci wśród nauczycieli, a także uwzględnienie cech wiekowych nauczycieli w ich programach rozwoju zawodowego. Ponadto, biorąc pod uwagę korzystną sytuację w zakresie poziomu formalnego kształcenia nauczycieli, należy zwrócić uwagę na jakość kształcenia peda-

gogicznego, które powinno przygotowywać nauczycieli do nowych warunków społeczno-politycznych w kontekście radykalnych zmian społecznych. Nie chodzi o wiedzę, która w krótkim czasie staje się nieaktualna, przestarzała, ale o narzędzia do ciągłego rozwoju i adaptacji nauczycieli do czasami nieprzewidywanych warunków determinujących charakter wykształcenia.

Profil szkoły ukraińskiej przed wprowadzeniem reformy

Dane z ankiety opisały typową szkołę ukraińską jako instytucję edukacyjną, w której 33 nauczycieli uczy 345 uczniów, po 18 uczniów w klasie, na 9 nauczycieli pracuje 1 osoba personelu obsługującego, 1 przedstawiciel kierownictwa szkoły na 5 nauczycieli. Szkoła ma znaczną autonomię w nauczaniu, rzadko ma do czynienia z przypadkami wandalizmu, narkotyków czy alkoholu, a jej cechą charakterystyczną jest wsparcie, szacunek i dobre relacje między nauczycielami i uczniami. Uzyskanie tych danych stało możliwe po przeprowadzeniu badania TALIS (patrz tabela 4).

Tabela 4. Charakterystyka ilościowa ukraińskiej szkoły według regionów

	Liczba uczniów		Liczba nauczycieli		Stosunek uczniów/nauczycieli		Stosunek nauczycieli/personelu obsługującego		Stosunek nauczycieli/administracji szkolnej		Liczba uczniów w klasie	
	średnia	SE	średnia	SE	średnia	SE	średnia	SE	średnia	SE	średnia	SE
Wschód	434,6	(20,7)	34,6	(1,3)	11,8	(0,5)	9,5	(0,9)	4,0	(0,3)	20,6	(0,8)
Zachód	273,8	(16,6)	32,7	(0,8)	7,2	(0,3)	9,6	(0,7)	5,7	(0,3)	15,7	(0,4)
Kijów	735,1	(46,9)	53,5	(2,6)	13,4	(1,0)	10,4	(1,2)	5,4	(0,7)	24,3	(1,3)
Północ	334,9	(26,5)	31,2	(1,7)	9,1	(0,5)	9,5	(1,0)	4,1	(0,5)	17,9	(0,8)
Centrum	319,1	(18,0)	28,4	(0,9)	9,1	(0,4)	6,3	(0,9)	4,6	(0,4)	15,9	(0,7)
Południe	284,5	(22,1)	26,2	(0,7)	9,7	(0,6)	6,8	(1,1)	3,8	(0,2)	17,3	(1,1)
Średnia na Ukrainie*	344,8	(8,9)	32,5	(0,4)	9,3	(0,2)	8,9	(0,4)	4,8	(0,1)	17,6	(0,3)
Średnia TALIS 2013**	546,4	(4,8)	45,5	(0,4)	12,4	(0,1)	14,4	(0,2)	6,3	(0,0)	24,1	(0,1)

* UERA, Database of All-Ukrainian Monitoring..., *op. cit.*

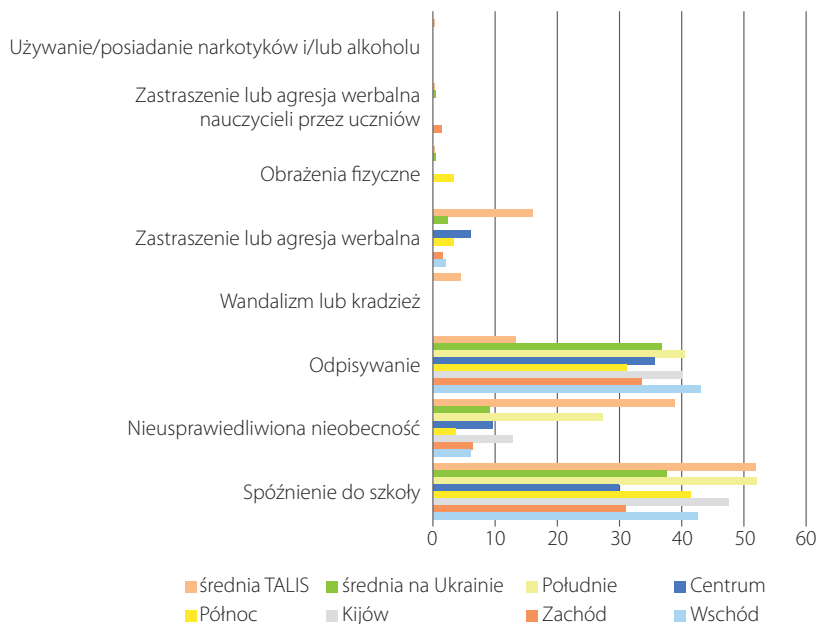
** OECD, TALIS 2013 Results: An International Perspective..., *op. cit.*

Źródło: C. Щудло, О. Заболотна, Т. Лісова, *Українські вчителі...*, *op. cit.*

Klimat szkoły w badaniu opisano za pomocą bloku pytań w ankiecie dyrektora, które dotyczyły bezpieczeństwa (zastraszanie i agresja werbalna wśród uczniów (lub inne formy нефизycznego zastraszania), obrażenia fizyczne spowodowane przemocą uczniów), późne ukończenie nauki, nieusprawiedliwiona nieobecność, odpisywanie, wandalizm lub kradzież, zażywanie / sprzedaż narkotyków i / lub alkoholu.

Wykres przedstawia odsetek nauczycieli pracujących w szkołach, w których opisane powyżej negatywne zachowania są wykrywane przynajmniej raz w tygodniu. Jak widać na wykresie, w ukraińskich szkołach nie ma przypadków zażywania narkotyków lub alkoholu, co jest zbliżone do średniej TALIS 2013 (1,2%), a także przypadków kradzieży i wandalizmu (patrz wykres 1).

Wykres 1. Podział nauczycieli w szkołach z negatywnym zachowaniem przynajmniej raz w tygodniu

Źródło:

Na tle dość korzystnego, według dyrektorów, obrazu klimatu szkolnego na Ukrainie powszechna jest praktyka odpisywania we wszystkich regionach, zwłaszcza na Wschodzie (42,9%), Południu (40,3%) i stolicy (40,1%) kraju. Porównanie ze średnimi wskaźnikami TALIS 2013 (13,2%) prowadzi do nieuniknionego wniosku, że jest to problem, któremu należy nadać priorytet w reformie szkolnictwa średniego. W skali międzynarodowej istnieje szereg badań związanych

z identyfikacją związku między odpisywaniem a skutecznością edukacji szkolnej. Badacze konkludują, że „obniżenie poziomu odpisywania jest ważnym warunkiem poprawy efektywności edukacji szkolnej i wykorzystania środków finansowych, a także zachowania wartości moralnych uczniów”⁸. Badania wykazały, że problem odpisywania nie ogranicza się do poszczególnych krajów lub regionów⁹, istnieją jednak badania naukowe, które koncentrują się na porównaniach międzynarodowych. Jedno z takich badań, w którym porównywano odpisywanie na egzaminach na podstawie danych od 7200 uczniów z 21 krajów, wykazało, że stosunek do ściągania różnił się znacznie, a kraje o najniższym wskaźniku korupcji miały najniższy odsetek tych, którzy ściągają na egzaminach¹⁰. Ponieważ Ukraina zajmuje 126. miejsce wśród 180 krajów w indeksie korupcji według Transparency International (Ukraine Corruption Rank 1998–2019 Data, 2019), sugerujemy, że może istnieć związek między korupcją na Ukrainie a nieuczciwością, której podstawy tworzą się w wieku szkolnym. Wymaga to dogłębnych badań, ale niewątpliwie powinno zostać uwzględnione w procesie reform.

W trakcie ogólnoukraińskiego monitoringu dyrektorzy odpowiadali również na pytania związane z potrzebami szkoły. Należy zwrócić uwagę, że ich zdaniem głównym problemem jest brak lub niewystarczająca liczba komputerów (średnio na Ukrainie – 74,7%; według TALIS – 38,1%), brak lub niska jakość materiałów edukacyjnych (np. podręczników) (63,0% vs 26,3%), brak lub niska jakość pomocy dydaktycznych (61,2% vs 37,5%), brak lub niska jakość materiałów w bibliotece (54,7% vs 29,3%) patrz wykres 2).

Pogłębiona analiza pozwala zidentyfikować regionalne cechy zaopatrzenia szkół. Na przykład 85,3% nauczycieli w zachodnio-ukraińskich szkołach pracuje w instytucjach, w których brakuje komputerów; 73,1% nauczycieli z północy Ukrainy nie ma odpowiednich materiałów dydaktycznych, a 61,4% – nie ma odpowiedniego dostępu do Internetu. Dlatego przy określaniu finansowania należy wziąć pod uwagę informacje pochodzące bezpośrednio ze szkół, ponieważ jest mało prawdopodobne, aby chodziło o skuteczną reformę edukacji, która ma poważne problemy materialne.

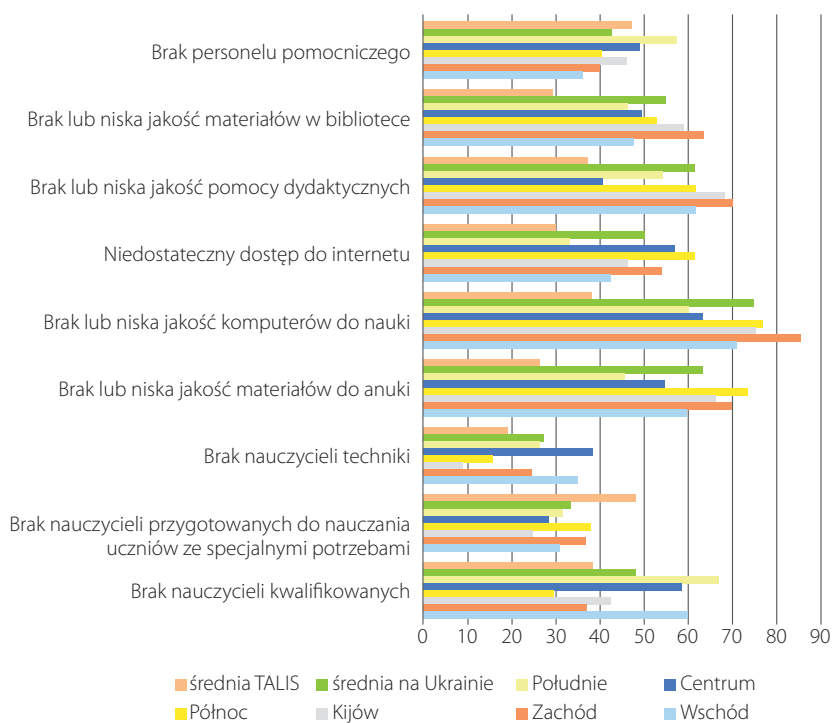
⁸ J. Ramberg, B. Modin, *School effectiveness and student cheating: Do students' grades and moral standards matter for this relationship?*, „Social Psychology of Education” 2019, nr 22, s. 517–538, <https://doi.org/10.1007/s11218-019-09486-6>

⁹ S.F. Davis, F.P. Drinan, T.B. Gallant, *Cheating in school: What we know and what we can do*, Wiley, West Sussex 2011; S.A. Shariffuddin, R.J. Holmes, *Cheating in examinations: a study of academic dishonesty in a Malaysian college*, „Asian Journal of University Education” 2009, nr 5(2), s. 99–124.

¹⁰ A.A. Teixeira, M.F. Rocha, *Cheating by economics and business undergraduate students: an exploratory international assessment*, „Higher Education” 2010, nr 59, s. 663–701.

Zatem analizując sytuację w ukraińskim szkolnictwie średnim przed wdrożeniem reformy Nowej Szkoły Ukraińskiej, można stwierdzić, że typowy ukraiński nauczyciel jest podobny do nauczycieli z innych krajów członkowskich TALIS, chociaż na Ukrainie nauczyciele są starsi i bardziej doświadczeni, więc należy to wziąć pod uwagę w programach rozwoju zawodowego. A szkoła nie wydaje się być przepełniona i dysponuje wystarczającą liczbą pracowników.

Wykres 2. Odsetek nauczycieli w szkołach, którzy potrzebują pewnych zasobów, według regionu

Źródło:

Cechy reformy oświaty

Główną rozważaną kwestią jest to, w jaki sposób należy zreformować edukację i czy istnieją podstawy do rozpoczęcia tego złożonego procesu, który daje nadzieję na sukces. Badacz reform edukacyjnych D. Scott¹¹ systematyzuje wpływy i historię reform, definiując takie kategorie jak: (1) punkt wejścia do systemu i kierunek ruchu, (2) trwałość i integralność reformy, (3) intensywność reformy i zdolność do wprowadzania zmian, (4) elastyczność systemu, (5) zdolność do zmiany i instytucjonalizowania (s. 101).

Jeśli chodzi o *punkt wejścia i kierunek ruchu* reformy, autor przytacza kilka możliwych scenariuszy. Przede wszystkim mówimy o inicjatorach zmian: odgórny – jeśli „góra” widzi w tym możliwość do wspierania w ten sposób wspólnej polityki; oddolny – jeśli inicjatywa pochodzi od społeczności edukacyjnej; połączenie różnych inicjatorów zmian. W każdym razie bez ciągłych zmian w całym systemie edukacji zawsze istnieje ryzyko, że reforma przyniesie niezamierzone skutki.

Przez *trwałość i integralność* reformy D. Scott rozumie jej zdolność do zachowania zachowania pierwotnego planu, formy i treści podczas wprowadzania do edukacji. Oczywiście w trakcie tego procesu reforma będzie podlegała uzupełnieniom i modyfikacjom, gdyż reforma jest połączeniem różnych pomysłów, które nie zawsze są wzajemnie uzgodnione. Jednak ważne jest, aby w trakcie długotrwałego opracowywania, wdrażania, modyfikacji i instytucjonalizacji reformy pierwotny plan w miarę możliwości został zachowany.

Intensywność reformy i zdolność do wprowadzania implikuje wpływ na kluczowe elementy systemu. Nie należy zapominać o zdolności systemu do przeciwstawiania się reformom, co również w dużej mierze determinuje zdolność reformy do wprowadzania zmian i charakteryzuje się jako *elastyczność systemu*.

Zdolność systemu do instytucjonalizowania oznacza czas trwania i konsekwencję w alokacji zasobów, mianowaniu odpowiednich osób na stanowiska, nowych dyskursów politycznych i nowych priorytetów.

¹¹ D. Scott, *Education Systems and Learners*, Palgrave Macmillan, London 2017.

Nowa Szkoła Ukrainńska: plany i priorytety

W celu wdrożenia reformy opracowano plan strategiczny, który składa się z trzech faz i obejmuje okres od 2016 do 2029 roku¹². Plan ten dotyczy zarówno edukacji pedagogicznej na poziomie średnim, jak i wyższym, a także rozwoju zawodowego nauczycieli. Ogólnie rzecz biorąc, formuła nowej szkoły przedstawiona przez Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy łączy w sobie 9 kluczowych elementów: nowe treści edukacyjne, zmotywowany nauczyciel, kompleksowy proces edukacji, decentralizacja i efektywne zarządzanie, pedagogika partnerska, zorientowanie na potrzeby ucznia w procesie edukacyjnym, nowa struktura szkoły, sprawiedliwy podział środków publicznych, nowoczesne środowisko edukacyjne¹³.

Nowe wyzwania dla ukraińskiego szkolnictwa średniego w kontekście radykalnych zmian społecznych

Kwarantanna wywołana przez COVID 19 stała się wyzwaniem dla wszystkich dziedzin życia. Edukacja nie jest wyjątkiem. W krótkim czasie Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy musiało zdecydować o sposobie organizacji procesu nauczania w placówkach oświatowych, w tym w szkołach. W tym kontekście ministerstwo przyznało autonomię szkołom i nauczycielom, rada pedagogiczna placówki oświatowej uzyskała uprawnienia do określania formy organizacji nauczania. W związku z tym nauczanie zostało zorganizowane zdalnie, z uwzględnieniem programu nauczania, charakterystyki uczniów oraz regionów, w których znajduje się szkoła¹⁴.

W celu wspierania kształcenia na odległość Ministerstwo Edukacji i Nauki na początku kwietnia 2020 r. zainicjowało projekt „Ogólnoukraińska szkoła online”. W ramach tego projektu ukraińskie kanały telewizyjne oraz kanał YouTube Ministerstwa Edukacji i Nauki emitują lekcje z 11 przedmiotów dla uczniów klas 5–11¹⁵. Tym samym projekt zaproponowany przez Ministerstwo zapewnił wszystkim uczniom równe szanse zdobywania wiedzy.

¹² УІРО, *План упровадження реформування середньої освіти*, 2020, <https://uied.org.ua/plan-uprovadzhennya-reformuvannya-seredno%d1%97-osviti/> (dostęp: 10.10.2020).

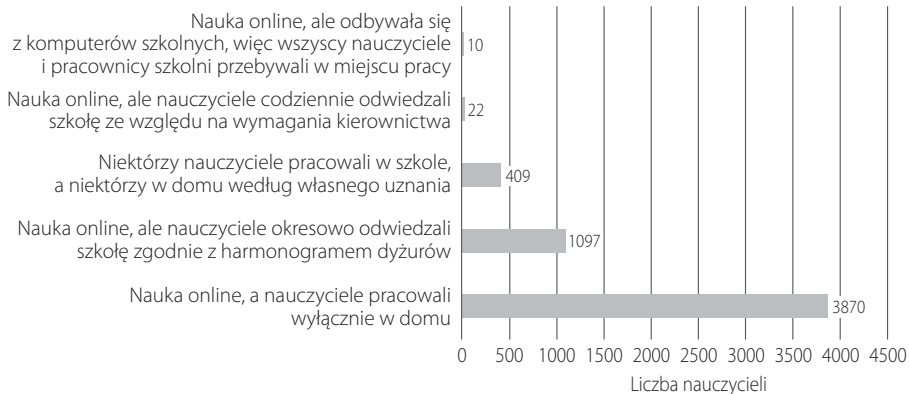
¹³ УІРО, *Нова українська школа*, 2020, <https://uied.org.ua/nova-ukra%d1%97nska-shkola/> (dostęp: 10.10.2020).

¹⁴ Міністерство освіти та науки України, *Структуру та форми навчання, на час карантину визначають школи – роз'яснення МОН*. Назва з екрану, 2020, <https://mon.gov.ua/ua/news/strukturu-ta-formi-navchannya-na-chas-karantinu-viznachayut-shkoli-roz'yasnennya-mon>

¹⁵ Міністерство освіти та науки України, *6 квітня стартують онлайн-уроки для учнів 5–11 класів на карантині: час та програма занять, де та як приєднатися до навчання*. Назва з екрану,

Interesująca dla naszego opracowania jest analiza stanu kształcenia na odległość na Ukrainie, przeprowadzona przez Centrum Innowacyjnej Edukacji „Pro. Svit”. Metodologia badania obejmowała wywiady z ponad 5000 nauczycielami i pogłębione wywiady z dwudziestoma dziewięcioma dyrektorami szkół ze wszystkich regionów Ukrainy. Zatem w oparciu o wspomniane wyżej prawo szkoły do samodzielnego wyboru formy kształcenia, zgodnie z wynikami ankiety 3870 nauczycieli prowadzi naukę w domu przez Internet. Najmniej nauczycieli (10) pracuje zdalnie, ale z komputerów szkolnych, więc musi stale odwiedzać szkołę (patrz wykres 3).

Wykres 3. Organizacja pracy zespołu szkolnego w okresie kwarantanny (Prasa pedagogiczna, 2020)

Źródło: Педагогічна преса, Чи працює дистанційна освіта в Україні? Дослідження. Назва з журналу, 2020, <https://pedpresa.ua/202228-chy-pratsyuue-dystantsijna-osvita-v-ukrayini-doslidzhennya.html> (dostęp: 10.10.2020).

Biorąc pod uwagę powyższe wyniki, można twierdzić, że istnieje problem niewystarczającej liczby lub braku komputerów u nauczycieli, co powoduje narażenie na niebezpieczeństwo i nieprzestrzeganie kwarantanny, co z kolei jest naruszeniem obowiązującego prawa¹⁶. Organizatorzy badania tłumaczą to faktem, że nauczyciele mający do czynienia z tym problemem, mieszkają na wsi, gdzie nie ma komputerów ani internetu. Można więc twierdzić, że brak niezbędnego sprzętu komputerowego w domu utrudnia efektywną naukę na odległość. I ten problem nie jest

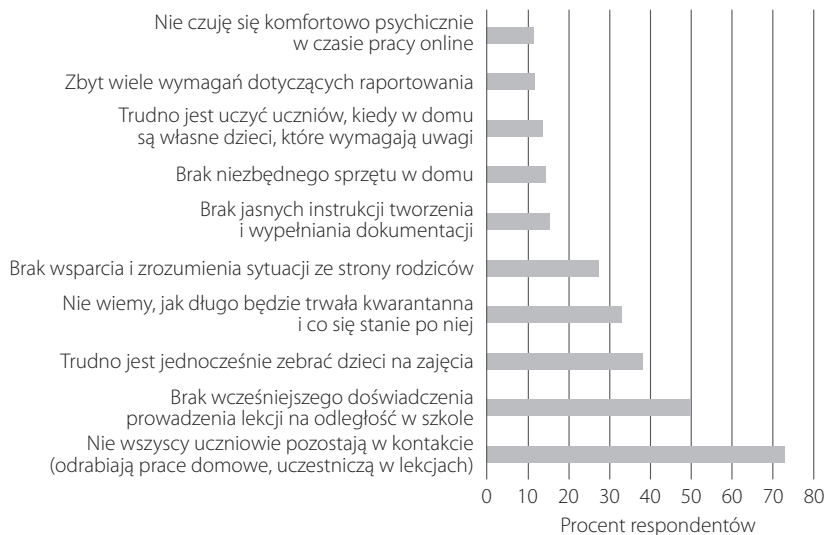
2020, <https://mon.gov.ua/ua/news/6-kvitnya-startuyut-onlajn-uroki-dlya-uchniv-5-11-klasiv-nakarantini-chas-ta-programa-zanyat-de-ta-yak-priyednatisya-do-navchannya>

¹⁶ Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), 2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-IX> (dostęp: 10.10.2020).

jedyny. Wyniki badań Centrum wskazują zatem na takie problemy i przeszkody w uzyskaniu wysokiej jakości edukacji online, jak fakt, że nie wszyscy uczniowie rzetelnie i sumiennie uczą się na odległość, nie mają wcześniejszego doświadczenia w nauczaniu zdalnym, a także praca online wywołuje u nich uczucie zniechęcenia itd. (patrz wykres 4).

Podsumowując, członkowie zespołu „Pro.Svit” zauważają, że Regulamin zdalnego nauczania (kształcenia na odległość)¹⁷ nie odpowiada szkolnym realiom i wymaga radykalnych zmian. Aby zaradzić tej sytuacji, naukowcy zalecają dokonanie przeglądu i udoskonalenie ram prawnych, zapewnienie dostępu do technologii komputerowych oraz podniesienie poziomu kompetencji nauczycieli w zakresie TIK i kształcenia na odległość. Eksperci podkreślają również znaczenie elektronicznego zarządzania dokumentacją i raportowania, co znacznie ułatwi pracę nauczycielom i dyrektorom szkół.

Wykres 4. Najczęstsze problemy realizacji kształcenia na odległość (Prasa pedagogiczna, 2020)

Źródło: Педагогічна преса..., *op. cit.*

Pandemia spowodowała zmiany nie tylko w organizacji edukacji, ale także w finansowaniu edukacji w ogóle. Zmiany w budżecie państwa na 2020 rok zmniejszyły wydatki na edukację o 3,7 mld hrywien (patrz tabela 5).

¹⁷ Про затвердження Положення про дистанційне навчання, Назва з екрану, 2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (dostęp: 10.10.2020).

Tabela 5. Zmniejszenie budżetu na finansowanie edukacji

Finansowanie	Było (mld hr.)	Jest (mld hr.)
Nowa Szkoła Ukrainka	1,4	1
Program „Kompetentna szkoła dla najlepszych wyników”	1,5	500 mln UAH
Ochrona socjalna pracowników pedagogicznych	Redukcja o 1,5 mld UAH	
Fundusz Rozwoju Szkolnictwa Wyższego	Redukcja o 250 mln	
Priorytetowe obszary badań	Redukcja o 400 mln	

Źródło: usystematyzowane przez autorów na podstawie: O. Юрченко, О. Як вистояти українській освіті після скорочення бюджету – експерти МОН. Освіторія, 2020, <https://osvitoria.media/experience/yak-vystoyaty-ukrayinskij-osviti-pislya-skorochennya-byudzhetu-eksperty-mon/?fbclid=IwAR3o823TvFTCiEuzfM97V1rV80pmxyMMgaMhITqw3bESzqGJDzJSAXZCj2E> (dostęp: 10.10.2020).

W kontekście Nowej Szkoły Ukrainkiej zmiany w finansowaniu wpłynęły przede wszystkim na opłacanie szkoleń nauczycieli. Program „Kompetentna szkoła dla najlepszych wyników” nie otrzymał wystarczających środków na kontynuację budowy szkół rozpoczętą już wcześniej a prowadzoną przez władze lokalne. Nauczyciele nie otrzymali zaplanowanych środków na zabezpieczenie społeczne, ale jednocześnie widzimy jasne stanowisko ministerstwa w sprawie zmuszania ich do urlopu bezpłatnego. A to jest niedopuszczalne, ponieważ jest to pogwałcenie praw pedagogów. W rzeczywistości nauczyciele nie wychodzą do pracy fizycznie, ale pracują zdalnie. Wykonują swoje bezpośrednie obowiązki, więc Ministerstwo Edukacji i Nauki zobowiązane jest do wypłaty należnego im wynagrodzenia. Ministerstwo zaleca przeniesienie posiedzeń komisji atestacyjnych ds. nadawania kategorii nauczycielom do okresu pokwarantannowego lub przeprowadzenie takich spotkań online¹⁸.

Za pozytywne dla edukacji Ukrainy uważamy utworzenie przez ministerstwo osobnej strony internetowej ze wszystkimi wyjaśnieniami dotyczącymi kształcenia na odległość w warunkach kwarantanny. Na stronie internetowej jasno i klarownie pokazano zmiany i porady na poziomie przedszkoli, szkół, instytucji kształcenia zawodowego, uniwersytetów i szkół wyższych w zakresie kształcenia na odległość i jego funkcji¹⁹.

¹⁸ Міністерство освіти і науки України, Школи. Дистанційне навчання. Назва з екрану, 2020, <http://mon-covid19.info/schools#!/tab/179504738-3> (dostęp: 10.10.2020).

¹⁹ Міністерство освіти і науки України, Вчимо і навчаємось на карантині: зміни в системі освіти. Назва з екрану, 2020, <http://mon-covid19.info> (dostęp: 10.10.2020).

Dyskusja na temat reformy szkolnictwa średniego na Ukrainie w kontekście radykalnej zmiany społecznej

Porównując powyższe twierdzenia dotyczące zewnętrznej i wewnętrznej oceny stanu szkoły ukraińskiej na początku reformy, a także perspektyw i trajektorii reformy przez jej inicjatorów z uogólnieniami eksperta ds. reformy oświaty D.Scotta, możemy przedstawić pewne rozważania.

Przede wszystkim na początku reforma oświaty była ukierunkowana jednoznacznie „od góry do dołu”. Do takiego wniosku można dojść, biorąc pod uwagę, że sytuacja w szkole ukraińskiej w oczach nauczycieli i dyrektorów była dość korzystna. Dotyczyło to formalnej edukacji nauczycieli, klimatu w szkole, stosunku nauczycieli do uczniów, personelu administracyjnego i pomocniczego. Pojawiły się pewne obawy dotyczące środowiska fizycznego szkoły oraz braku komputerów, pomocy i materiałów dydaktycznych. Ponadto ukraińscy nauczyciele wykazali się teoretyczną świadomością konstruktywistycznego podejścia do nauczania. Jednocześnie „rzadziej stosowane są rodzaje prac, których celem jest zastosowanie konstruktywistycznego podejścia. W pewnym stopniu świadczy to o przewadze reprodukcyjnego uczenia się w ukraińskiej praktyce szkolnej nad aktywnymi metodami nauczania”²⁰.

Odnosnie nieodwracalności i integralności reformy należy zaznaczyć, że zgodnie z planem powinna ona wpłynąć na wszystkie elementy systemu, ale jak będzie wyglądać w praktyce – czas pokaże. Intensywność reform i możliwości wprowadzenia zmian różnią się w zależności od sytuacji politycznej w kraju i globalnej sytuacji społecznej. Różnice te są najbardziej zauważalne w znacznym spadku finansowania niezbędnych zmian w edukacji (patrz tabela 5), co podważa trwałą intencję przywódców państwa do przeprowadzania wysokiej jakości reformy oświaty, a generalnie – jasną wizję potrzeby i terminowego wdrożenia reform.

Uległość systemu edukacji jest bezpośrednio związana z punktem wejścia, którym były struktury zarządzania państwem – przede wszystkim Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy. Jako całkiem logiczna konsekwencja – „choćby zmiany zostały wprowadzone na szczeblu centralnym, na miejscu wiele zależy od chęci nauczycieli i rodziców do wdrażania nowych podejść”²¹. Lilia Hrynewycz, któ-

²⁰ С. Щудло, О. Заболотна, Т. Лісова, Українські вчителі та навчальне середовище. Результати Всеукраїнського моніторингового опитування викладання та навчання серед директорів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (за методологією TALIS). Дрогобич: УАДО; ТзОВ „Трек-ЛТД”, 2018.

²¹ Радіо Свобода, Реформа початкової освіти: що за рік змінила (а що не змогла) „Нова українська школа”, 2019, <https://www.radiosvoboda.org/a/rik-u-novii-ukrainskii-shkoli/30035506.html> (dostęp: 10.10.2020).

ra była ministrem oświaty i nauki w początkowej fazie reformy, stwierdziła, że największym wrogiem Nowej Szkoły Ukraińskiej jest obojętność, bezczynność i zniechęcenie, ponieważ bezczynność niektórych samorządów utrudnia zakup sprzętu, z powodu obojętności dyrektorów szkół placówki nie stały się liderami reform itp.²² Jest to bezpośrednio związane z ostateczną cechą udanej reformy – zdolnością do zmian i zinstytucjonalizowania, którą zapewnia się w przypadku reformy odgórnej, i wiąże się z zaangażowaniem urzędników, którzy dobrze rozumieją strategię i praktykę reformy Nowej Szkoły Ukraińskiej. Za przykład może posłużyć to, że od początku reformy, której liderem ideologicznym była minister Edukacji i Nauki Ukrainy Lilia Hrynewycz (14.04.2016–29.08.2019), zmieniło się kilku ministrów – Anna Nowosad (29.08.2019–04.03.2020), Jurij Poluchowycz (10.03.2020–25.03.2020), a dziś obowiązki ministra sprawuje tymczasowo Lubomyra Mandzij (od 25.03.2020). Niewątpliwie takie działania organizacyjne nie przyczyniają się ani do stabilności, ani skuteczności reformy, ale faktyczną ocenę powinny wykazać autentyczne wyniki badań naukowych.

Wnioski

Reforma edukacji Nowa Szkoła Ukraińska ma na celu wprowadzenie głębokich zmian na wszystkich poziomach edukacji, które mają potencjał wzmocnienia kraju, pod warunkiem całościowego i konsekwentnego wdrażania tych zmian. Dla zapewnienia skuteczności reformy ważne jest zaangażowanie przede wszystkim nauczycieli i administracji szkolnej w jej ideowy i praktyczny postęp. Jednocześnie konieczna jest krytyczna i obiektywna ocena sytuacji w edukacji przez jej głównych aktorów, ponieważ bez świadomości potrzeby zmian wszelkie inicjatywy „odgórne” mogą zostać źle zrozumiane i wypaczone w praktyce, a nawet napotkać na znaczny opór na miejscu. Ważne jest, aby oprócz zgodności z „zewnątrznymi atrybutami” reformy w postaci fizycznego wymiaru współczesnego środowiska edukacyjnego, nastąpiły zmiany w umysłach nauczycieli, dyrektorów, uczniów, rodziców i innych uczestników procesu edukacyjnego. Chodzi o zmiany w przekonaniach, które mogą wynikać ze świadomości potrzeby kształcenia i możliwości jego praktycznego zastosowania w życiu. Ponadto ważne jest, aby znaleźć równowagę

²² Радіо Свобода, Найбільшим ворогом у «Нової української школи» є байдужість, бездіяльність і зневіра – Гриневич, 2018, <https://www.radiosvoboda.org/a/29468794.html> (dostęp: 10.10.2020).

między nieuniknionością reformy a jej elastycznością, ponieważ wydarzenia wiosny 2020 r. pokazały, że edukacja nieustannie mierzy się z wyzwaniem radykalnych zmian społecznych.

Bibliografia

- Badri, M., Alnuaimi, A., Mohaidat, J., Yang, G., & Al Rashedi, A., *Perception of Teachers' Professional Development Needs, Impacts, and Barriers: The Abu Dhabi Case*, „SAGE Open” 2016, 6(3), <https://doi.org/10.1177/2158244016662901>
- Ball, S.J., *The education debate*, The Policy Press, Bristol 2008.
- Davis, S.F., Drinan, P.F., Gallant, T.B., *Cheating in school: What we know and what we can do*, Wiley, West Sussex 2011.
- de Vries, S., van de Grift, W., Jansen, E., *Teachers' beliefs and continuing professional development*, „Journal of Educational Administration” 2013, 51, 213–231.
- Kahkonen, S., *Why Ukraine's Education System is Not Sustainable*, 2018, <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2018/09/12/why-ukraines-education-system-is-not-sustainable> (dostęp: 20.08.2019).
- OECD. *Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skills Policies*, OECD Publishing 2012, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264177338-en> (dostęp: 20.08.2019).
- OECD. *Enhancing Skills through Public Private Partnerships in Education in Ukraine: The Case of Agribusiness*, OECD, Paris 2012a.
- OECD. *TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning*. OECD, Paris 2014.
- Ramberg, J., Modin, B., *School effectiveness and student cheating: Do students' grades and moral standards matter for this relationship?*, „Social Psychology of Education” 2019, 22, 517–538, <https://doi.org/10.1007/s11218-019-09486-6>
- Scott, D., *Education Systems and Learners*, Palgrave Macmillan, London 2017.
- Shariffuddin, S.A., Holmes, R.J., *Cheating in examinations: a study of academic dishonesty in a Malaysian college*, „Asian Journal of University Education” 2009, 5(2), 99–124.
- Shchudlo, S., Zabolotna, O., Lisova, T., *Ukrainian Teachers and Learning Environment. The results of All-Ukrainian Monitoring Survey of Secondary School Teachers and Principals (by the TALIS methodology)*. Executive Summary. UERA, Drohobych 2018.
- Teixeira, A.A., Rocha, M.F., *Cheating by economics and business undergraduate students: an exploratory international assessment*, „Higher Education” 2010, 59, 663–701.
- UERA. *Database of All-Ukrainian Monitoring Survey of Teaching and Learning (by TALIS methodology)*. PRINCIPALS&TEACHERS_DATA, 2017, <https://drive.google.com/open?id=1A4ktH72IJKJL6AIJRPgQED1EDKtgiTxv> (dostęp: 20.08.2019).
- Закон України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), 2020, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-IX>

- Міністерство освіти і науки України. Школи. Дистанційне навчання. Назва з екрану, 2020в, <http://mon-covid19.info/schools#!/tab/179504738-3>
- Міністерство освіти і науки України. Вчимо і навчаємось на карантині: зміни в системі освіти. Назва з екрану, 2020г, <http://mon-covid19.info>
- Міністерство освіти та науки України. Структуру та форми навчання, на час карантину визначають школи – роз'яснення МОН. Назва з екрану, 2020, <https://mon.gov.ua/ua/news/strukturu-ta-formi-navchannya-na-chas-karantynu-viznachayut-shkoli-rozysnennya-mon>
- Міністерство освіти та науки України. 6 квітня стартують онлайн-уроки для учнів 5–11 класів на карантині: час та програма занять, де та як приєднатися до навчання. Назва з екрану, 2020б, <https://mon.gov.ua/ua/news/6-kvitnya-startuyut-onlajn-uroki-dlya-uchniv-5-11-klasiv-na-karantini-chas-ta-programa-zanyat-de-ta-yak-priyednatisya-do-navchannya>
- Педагогічна преса. Чи працює дистанційна освіта в Україні? Дослідження. Назва з екрану, 2020, <https://pedpresa.ua/202228-chy-pratsyuye-dystantsijna-osvita-v-ukrayini-doslidzhennya.html>
- Про затвердження Положення про дистанційне навчання. Назва з екрану, 2015, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>
- Радіо Свобода. Найбільшим ворогом у «Нової української школи» є байдужість, бездіяльність і зневіра – Гриневич, 2018, <https://www.radiosvoboda.org/a/29468794.html>
- Радіо Свобода. Реформа початкової освіти: що за рік змінила (а що не змогла) «Нова українська школа», 2019, <https://www.radiosvoboda.org/a/rik-u-novii-ukraiinskii-shkoli/30035506.html>
- УІРО. План упровадження реформування середньої освіти, 2020, <https://uied.org.ua/plan-uprovadzhennya-reformuvannya-seredno%d1%97-osviti/>
- УІРО. Нова українська школа, 2020а, <https://uied.org.ua/nova-ukra%d1%97nska-shkola/>
- Щудло, С., Заболотна, О. & Лісова, Т., Українські вчителі та навчальне середовище. Результати Всеукраїнського моніторингового опитування викладання та навчання серед директорів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів (за методологією TALIS). Дрогобич: УАДО; ТзОВ «Трек-ЛТД», 2018.
- Юрченко, О., Як вистояти українській освіті після скорочення бюджету — експерти МОН. Освіторія, 2020, <https://osvitoria.media/experience/yak-vystoyaty-ukrayinskij-osviti-pislya-skorochennya-byudzhetu-eksperty-mon/?fbclid=IwAR3o823TvFTCiEuzfM97V1rV80pmxyMMgaMhITqw3bESzqGJDzJSAXZCj2E>

Abstract: In the chapter, the authors analyze secondary education in Ukraine through the reforms that have taken place in society. Thus, the authors describe school education before the introduction of reforms. A complete picture is obtained by taking into account several points of view on the educational process at school, namely: external, that is, from outside of Ukraine; the internal point of view, which is provided by teachers and school admini-

stration, as well as the point of view of educational policymakers. Analyzing a possible scenario for the development of reform processes, the authors also take into consideration the particular situation of the pandemic caused by COVID 19 worldwide. According to international organizations data, there were many problems associated with an imperfect physical environment and teaching methods. Teachers often used outdated methods that did not contribute to the development of creativity, dynamism, flexibility and motivation of students. A survey of teachers and school principals using the TALIS methodology suggested that when reforming education, attention should be paid to measures to reduce the gender imbalance among teachers, as well as to taking into account the age characteristics of teachers in their professional development programs. The authors note that the reformation of the school system began with the introduction of the New Ukrainian School reform. This reform should apply to all elements of the system. Its intensity and ability to implement changes depend on the political situation in the country and the global social situation.

Keywords: secondary education in Ukraine, TALIS methodology, teachers, school administration, New Ukrainian school